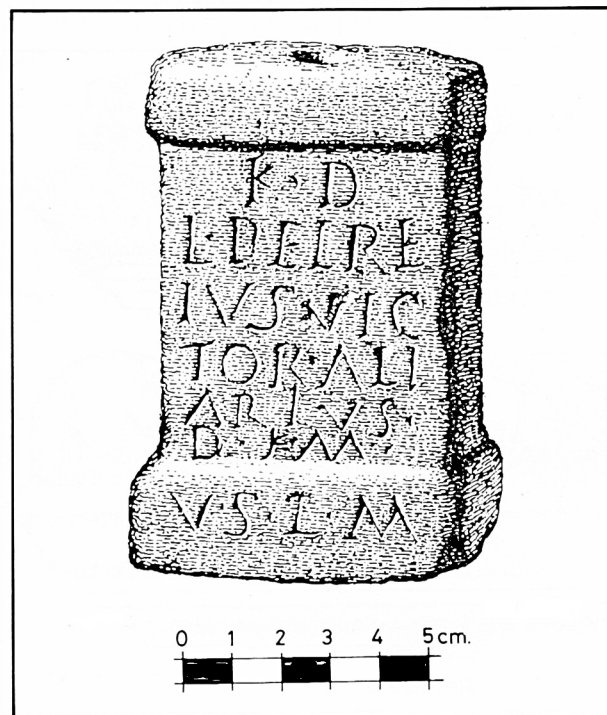

Comunicació presentada a la "XIX Sessió d'Estudis Mataronins", el dia 23 de novembre de 2002.

K.D.
L. PETRE
IVS. VIC
TOR. ALI
ARIVS
D. K. M.
V. S. L. M.

Dibuix: Jordi Arenas

Arula de Lucius Petreius. Dibuix. Jordi Arenas

Joan Bonamusa Roure

Rosa Isabel Garí Lleixa

Joan Francesc Clariana Roig

Enric Juhé Corbalan

Comunicación presentada en la *XVII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, noviembre de 2001

Resumen

El hallazgo fortuito, en 1974, de una àrula dedicada por Lucius Petreius Víctor al dios Kautes-Mitra en la zona de can Modolell (Cabrera de Mar, a 25 Km. de Barcelona),

puso en marcha una excavación arqueológica de urgencia para determinar la importancia de los vestigios. Se pusieron al descubierto un pequeño conjunto de estancias, parcialmente destruidas por la construcción del camino de can Segarra, a las cuales se accedía a través de una entrada, con tres escalones, situada en la zona oeste.

Se puede considerar que este espacio estaba destinado a habitáculos del servicio doméstico (la ausencia de pavimentos de calidad y la simplicidad de la decoración pictórica así lo dan a entender), constituyendo pues, una zona auxiliar de un conjunto arquitectónico de dimensiones aún no determinadas. La construcción del edificio habría tenido lugar entre los años 25-50 d.C., aunque existen indicios de ocupación anterior. Tuvo su máximo esplendor en la época severiana, se abandona durante la crisis del siglo III y en el siglo V y la Alta Edad Media se produce una reocupación.

This paper was given at the XVIII “Sessió d’Estudis Mataronins”, Mataró, Novembre 2001

Summary

The accidental find in 1974 of small altar dedicated to the god Kautes-Mithra by Lucius Petreius Victor in the area of can Modolell (Cabrera de Mar, 25 Km. from Barcelona) started an urgent archeological excavation in order to establish the importance of the remains. A small set of rooms partly destroyed by the works of the road to can Segarra with an access through an entrance with three steps was found on the West area.

It could be said that due to the lack of good paving, its small size and the scant painting decoration, this area was destined to the household servants. It was then, an auxiliary area of an architectural unit of an unknown size. The building probably took place in 25-50 A.D., although there are traces of a previous occupation. The Severian Age marked its highest splendour. It was left during the third century crisis and life was resumed in the 5th century and in the Middle Ages.

Notícia sobre el descobriment de can Modolell: l'àrula de *Lucius Petreius Victor* i les restes al peu del camí (Cabrera de Mar)

Per: Joan Bonamusa, Joan F. Clariana, Rosa Isabel Garí, Enric Juhé

Introducció (1):

Gairebé trenta anys després d'haver-se iniciat l'excavació de can Modolell (Cabrera de Mar), volem amb la present comunicació recordar els seus orígens i, de pas, retre homenatge a les moltes persones que sovint, sense cap altre interès que el de la pròpia arqueologia hi treballaren, des de l'inici, quan ningú no sospitava les proporcions que abastaria, o més endavant, quan començàvem a donar-nos compte de la seva importància. Moltes d'aquestes persones, pertanyents en gran part a la Secció Arqueològica de l'actual Museu de Mataró, han continuat profitosament, en aquest camp, sigui de forma silenciosa o de manera brillant, però gairebé sempre eficaç. Fem memòria també d'aquells que, malhauradament, ja no estan entre nosaltres, com els inolvidables amics: Jesus Illa, Joan Noè, Rafael Esteban, Ramon Juncosa i Jordi Arenas. Volem agrair també a la família Modolell les facilitats que sempre ens ha donat perquè l'excavació es pogués seguir portant a terme. També al Grup de col.laboradors del Museu Arqueològic de Barcelona a Cabrera de Mar que varen ajudar en l'excavació del quadre 3, així com a les autoritats locals i provincials que des del principi ens atorgaren la seva confiança. Finalment, esperem i desitjem que el nou equip d'arqueòlegs que actualment treballa en el clos de can Modolell protegit (a la fi!), culmini amb èxit la seva tasca. Per aquest record i homenatge res millor que tornar a l'inici: el tall del camí de can Segarra, on va començar l'excavació de can Modolell.

Fou a la primavera de 1974 quan una troballa furtiva, que havia deixat al descobert el perfil de dues fosses, va motivar l'inici d'una excavació d'urgència, que posteriorment es va anar ampliant. D'entre els materials recuperats n'hi havia un que després assoliria una importància cabdal per la comprensió de la història del jaciment: un ex-vot en forma d'àrula de marbre dedicada al déu Kautes-Mitra (un dels portadors de torxa) per un tal *Lucius Petreius*, això marcava la personalitat del jaciment. Més tard els estudis, sobretot epigràfics, duts a terme per Sebastià Mariner, Georges Fabre, Marc Mayer i Isabel Rodà, acabarien de demostrar la presència del mitraïsme i d'altres cultes en el jaciment de can Modolell. Però això no era tot, l'excavació va posar de manifest la sumptuositat de les edificacions romanes: marbres, fragments estatuaris, ceràmica, vidre, bronzes... En el pròleg del llibre de Jordi Pons, *Territori i Societat Romana a Catalunya*, Marc Mayer ja indicava que, gràcies a un estudi acurat de les troballes epigràfiques, es podia pensar en la presència d'una propietat imperial a can Modolell. D'aquesta manera s'uneix a les altres dues vil·les conegudes d'aquestes característiques: Vimbodí i probablement Centcelles, a Constantí.

Els treballs arqueològics:

Tal com deiem abans, a l'any 1974, a Cabrera de Mar, es produí, en el marge del Camí de can Segarra, la troballa casual, per part d'un furtiu menor d'edat, de la prou coneguda àrula mitràica dedicada per *L(ucius) Petreius Victor*, així com altres materials de factura romana que feren suposar l'existència d'un jaciment d'època romana en aquell indret. A partir d'aquella notícia, els membres de la Secció Arqueològica del

Museu de Mataró varem aconseguir que el furtiu fes entrega de les peces trobades, entre elles l'àrula de referència, i l'endegament dels primers treballs de salvament.

L'actuació s'inicià amb la neteja del talús del tall del camí on s'hi copsaren, a primer cop d'ull dues sitges que, "*a priori*", varem considerar com de filiació ibèrica. Donàrem notícia dels fets al delegat provincial de Belles Arts a Barcelona, el Dr. Eduard Ripoll, el qual ens autoritzà a portar a terme l'excavació d'urgència de les suposades sitges ibèriques. Es formà un equip en el qual intervingueren, inicialment, a més dels membres de la Secció Arqueològica de Mataró, el Grup de col.laboradors del Museu Arqueològic de Barcelona a Cabrera de Mar, bàsicament els amics Josep López i Viñals i Josep Vinyals i Cortés que s'encarregaren de l'excavació del quadre 3. El sistema d'excavació emprat fou el de la quadrícula de 2 x 2 metres o també conegut com el mètode Laplace, el mateix que pocs anys enrera havia emprat l'amic Josep Barberà en la campanya d'excavacions al poblat ibèric de Burriac.

A mesura que anaven avançant els treballs d'excavació es varen anar posant de manifest la magnitud de les troballes. Concretament l'actuació en el sector del camí va posar de manifest les diferents fases d'ocupació del jaciment que, a grans trets, ara poden definir en quatre moments concrets, com són:

- La fundació de l'establiment i construcció de les estructures Alt-imperials.
- L'abandonament del complex amb motiu de la crisi del segle III dC.
- Reocupació i remodelació dels terrenys en un moment del Baix Imperi (entre els anys 460/470 i 520 dC)
- Els vestigis de l'Alta Edat Mitja.

Aquest esquema formal parteix de les dades estratigràfiques obtingudes en l'excavació, així la definició dels diferents estrats tindria una correspondència directa amb aquest quatre moments enunciats. Volem tornar a recordar la descripció de la seqüència estratigràfica, la qual va esser establerta de la següent forma:

Estrat I o de conreu: Aquest el podem definir com un estrat constant en tot el jaciment, format en època moderna, correspon a les terres de conreu, d'una potència variable segons el pendent del terreny, si bé s'hi troben materials de totes les èpoques destaca la presència força nombrosa de materials residuals de filiació ibèrica, presència motivada, entre altres, per la proximitat del camp de sitges de can Modolell i can Bertomeu.

Estrat II: Aquest ocupava el sector tocant a la zona del camí i s'estenia com una taca per un sector determinat i concret del jaciment, estava format per una gran densitat de materials provinents d'enderrocs d'alguna o algunes estructures ubicades en la proximitat d'aquell indret, pedres de mesures irregulars, calç i molts fragments de teules de tipus aràbig. En un primer moment varem considerar la possibilitat que fos conseqüència de la destrucció de la capella, documentada a l'Alta Edat Mitja, dedicada a l'advocació de Sant Joan Baptista.

Fosses o sitges altomedievals: les quals perforaven els estrats III, IV, V i el sauló o roca mare.

Estrat III: El podem definir com un estrat de farciment format a l'Edat Mitja amb la finalitat de terraplenar el terreny per tal de donar-li una certa horitzontalitat.

Estrat IV: Aquest es troba format per un gran acumulament de terres argiloses, que té el seu origen, a jutjar pels materials més moderns que s'han exhumat, durant el Baix Imperi, més concretament entre els anys 460/470 i 520 dC. Aquest gran abocament de terres sobre les restes abandonades en el segle III pressuposa l'existència d'unes reformes del sector per tal de bastir-hi l'edifici baix imperial. També, anant més enllà en la teorització esboçada per Carlos Pla i Victor Revilla en el seu darrer article publicat a l'*Empúries* 53 (2002), podem suposar que l'activitat del forn de calç, situat prop del fonament de l'exedra (més coneguda com torre semi-circular), hauria tingut quelcom a veure en el trasvassament de materials que es troben en aquest estrat IV. Així, el fet que aquest jaciment fos ric en marbres seria el motiu pel qual, durant el Baix Imperi, s'hi construiria aquest forn, ja que el marbre constituïria la matèria primera per a l'activitat de fabricació de la calç, fet que, per altra banda, ens vindria a explicar el caràcter excessivament fragmentari dels elements escultòrics i marmoris trobats en el jaciment. Sols en un petit sector del jaciment s'ha pogut copsar el nivell de la teulada caiguda, aquesta particularitat es dona en el costat oest de l'estança en la que s'hi troba el capitell de granit i en l'estança adjacent també coneguda com "*cella ostiaria*"; la teulada caiguda cobriria l'estrat que registrarem com IV-b i s'hauria format en el moment en el qual, suposem, es donaria l'abandó del conjunt amb motiu de la crisi del segle III dC (2).

Estrat V: Aquest seria l'estrat fundacional del jaciment, situat per dessota el paviment de les estances i rases o trinxeres de fonamentació dels murs, de textura sorrenca amb un contingut pobre amb materials de cronologia precisa, ens aporta poques dades en quant al moment de la fundació, no obstant, aquestes, relacionades amb les que es tenen d'altres sectors del jaciment constitueixen un element valuós que ajuda a perfilar la seva datació.

En la present comunicació bàsicament tractarem els dos primers moments (des de la fundació del jaciment i construcció de les estructures Alt imperials fins l'abandonament amb motiu de la crisi del segle III dC), ja que l'ocupació Baix Imperial ha estat tractada en diversos estudis de Jàrraga i Clariana, i la fase de l'Alta Edat Mitja fou objecte d'una comunicació específica en les "*II Jornades d'Història i d'Arqueologia Medieval del Maresme*" de l'any 2001.

El conjunt de troballes exhumades al peu del camí, en la fase datable de l'Alt Imperi, ens ofereix un total de tres estances de planta completa, una altra estança parcialment excavada, l'entrada amb els graons de pedra granítica, el passadís o "*fauces*", i dos espais en bona part destruïts a causa de la construcció del revolt del camí de can Segarra. Així mateix, una de les grans problemàtiques que va representar l'excavació d'aquest sector fou la presència de nombroses fosses o sitges datables en l'Alta Edat Mitja que convertiren aquesta zona del jaciment en un veritable "gruyere" i dificultaren notablement l'actuació arqueològica.

En l'estructura del conjunt inicial veiem com, arquitectònicament, la construcció era força uniforme, s'apreciava com, prèviament i abans de l'obra, el sauló havia estat retallat i aplanat, fins el punt que les restes d'una sitja ibèrica (la S-32) que es trobava en l'espai del passadís (espai 1) i el mur P-4 es va veure totalment retallada i, en l'excavació, sols es pogué detectar la seva presència mercès a la restes més profundes del clot que va quedar poc més fons que la trinxera de fonamentació del mur P-4. La tècnica constructiva dels murs era, en la seva totalitat feta amb un fonament de pedres, amb la cara més plana de la pedra donant al costat exterior, enganxades amb fag i sense morter de calç (al contrari del que succeeix en la zona del Criptopòrtic on els murs són amb morter de calç). Aquest fonament, amb excepció dels murs P-4 i P-7, assolía molt poca alçada, entre 30 i 60 centímetres de promig des del nivell del sauló, la qual cosa fa pressuposar que a la part alta s'hi aixecarien els murs d'aparell de tapial o de tobots d'argila.

S'accedia al conjunt d'estances des d'un petit pati interior, un cop passat el criptopòrtic, mitjançant tres graons de pedra granítica que donaven pas a una porta de la qual es conservaven els fonaments dels brancals i bases amb forats per les pollegueres.

En la façana externa, just al costat nord de la porta, es varen copsar les restes d'un petit "*lacus*" o brollador, del qual sols es conservava, molt precàriament, les restes de l'angle sud-est, amb motllura de quart de cercle d'"*opus signinum*", i un carreu de granit de l'angle nord-oest, la resta de l'element havia estat destruït per la fossa 14; la datació constructiva del mateix es pot situar dins el tercer quart del segle I dC, per la presència d'algun fragment de sigil.lata sud-gà.llica dins la calç del "*signinum*".

El passadís, espai núm. 1, conservat en una longitud de gairebé 7 metres, l'estratigrafia estava alterada parcialment a causa de les fosses medievals F-2 i F-3, presentava un paviment força malmés fet a base de fragments de "*tegulae*" disposats per la seva cara plana que es pogué observar en poca extensió en la zona propera al portal d'entrada. Aquest passadís donava a una primera estança de reduïdes dimensions que podríem definir com a "*cella ostiaria*", espai núm. 2, possiblement destinada al porter o esclau encarregat de la vigilància (Fernández Vega 1999, p. 237), i posteriorment a una segona estança de planta quadrangular. El mur del costat sud del passadís, P-4, fet a base de pedres sense calç, "*opus incertum*", presentava algunes mostres de l'estucat o arrebossat intern de calç, actuava en funció de contenció del petit promontori de sauló que domina l'angle sud-est del jaciment. Una important troballa enregistrada en aquest sector, foren els fragments esculpturats pertanyents al coronament de l'ara mitraica, aquests aparegueren llençats en l'estrat IV, al final del passadís (a l'extrem oest), quasi tocant amb el mur tardoromà P-b i, el seu emplaçament original de ben segur hauria estat el mitreu encara no localitzat (vegeu Bonamusa, Clariana, Garí, Juhé, 2001, p. 176). Amb la barreja de materials amuntegats també hi havia fragments de columnes fetes amb trossos de "*tegulae*", morter de calç i arrebossades amb l'acabat de la característica columna "*segmentata*" que ornava els peristils i porticats a l'època romana.

De la segona estança, espai núm. 3, que hem esmentat abans i que s'hi accedia des del passadís, s'han pogut obtenir poques dades ja que les fosses medievals F-4, F-8 i

F-9 havien destruït bona part del contexte anterior, el paviment era fet a base d'argila premsada, amb excepció del sector nord de l'estança, al darrera la paret paleocristina que reaprofitava un tambor de columna granítica es pogué copsar les restes de paviment de calç (espai entre murs P-a i P-1), i en l'angle sud-est, al costat est de la porta d'accés, s'hi exhumà un petit espai quadrangular fet amb fragments de "*tegulae*", àmfors i morter de calç amb sorra. L'ús i utilitat d'aquest darrer element ens és desconegut, no obstant per les reduïdes mesures, 0'60 per 0'60 metres, aproximadament, podem suposar que tindria la funció de base d'un objecte moble de planta també quadrangular. En el món romà es coneixen exemples de mobiliari que podrien haver estat adequats per aquest darrer espai, així podríem esmentar un armari de fusta, tipus sagrari, que fou trobat en les excavacions de les ruïnes de la Insula V-31, d'Erculà (Andreae "*et alii*", 1993, p. 380). Com a troballa excepcional cal que esmentem un capitell toscà, llençat damunt les restes de la teulada caiguda, dins l'extrat IV, treballat en pedra de granit en el que hom hi podia apreciar el treball d'un canal vertical, la qual cosa fa pensar que, originàriament, procedia o bé d'un impluvi o formaria part d'un porticat i es correspondria amb una columna situada en un angle. El canal vertical del capitell és un indicatiu clar que ens delata que hi passaria un tub de recollida de les aigües pluvials de les teulades.

L'estança o espai núm. 4, també més coneguda com la "sala de pintures", s'hi accedia des de l'espai 7. Un element curiós que s'hi exhumà fou, en l'angle sud-est, una petita banqueteta de tàpia, arrebossada de calç i coronada amb mitja "*tegulae*" reaprofitada i en posició horitzontal, l'ús del mateix és incert, creiem que podria tractar-se d'un element funcional de l'estança o, fins hi tot, la base d'un petit larari.

Descripció de les pintures: Pel que es coneix del sòcol de la pintura, tant en un mur com en l'altra, podem veure, damunt del fons blanc, una línia negra disposada en zig-zag, i a l'interior de cada un dels àngles que aquesta forma, un trifoli estilitzat de color vermellós. Aquest senzill esquema arrenca directament de la cantonada sense que s'observi cap recurs decoratiu per a enaltir-la ni separació de cap tipus, entre parets diferents. Les restes conservades de la part mitja del mur mostren un dels angles d'un panell integrat en l'esquema de la mateixa, aportant una bona quantitat de dades per a la reconstrucció ideal del mateix, excepte pel que fa referència a les dimensions. L'esquema decoratiu és, de fora cap a dins, el que segueix: en primer lloc, una franja vermella vorejada interiorment per un traç negre, que deuria enmarcar completament el panell, i que suposem rectangular; aquesta franja vermella, per la seva part inferior, limita amb el sòcol sense que hi hagi cap element de separació amb el mateix i, de la mateixa manera, a la cantonada es troba en contacte amb la banda vermella anàloga a la del primer panell del mur que li segueix, sense cap interrupció entre ambdós, tal com s'observa en el sòcol. Segueix una banda blanca al llarg de la qual es va pintar una sanefa de motius en forma de "S" o estrígila de color ocre. Suposem que es tractaria de l'estilització d'una sanefa del tipus que coneixem com "llaçada o trenat de dos caps", molt corrent en els enmarcaments de paviments de mosaic. En el camp del panell, dos traços d'emmarcament, vermell i negre respectivament, l'angle dels quals parteixen (?) traçats en diagonal cap a fora, a manera de motiu vegetal estilitzat. A continuació, copsem una banda blanca on es va pintar una sanefa idèntica a l'anterior, de color

vermell, i finalment un traç negre amb un cercle negre, també, en l'angle, i petits punts negres que rodejen el mateix, i que parteixen diagonalment cap a l'exterior. La resta del panell, gairebé perdut, tenia el fons blanc (3).

El nombre de capes de preparació documentades amb seguretat no excedeixen de tres, que són:

- a. Una capa de calç i sorra de textura granelluda d'un gruix indefinit que anivella les irregularitats del mur. Aquesta primera capa s'ha pogut documentar solsament en el fragment núm. 1 després del deteriorament que va patir amb posterioritat al seu descobriment. En el fragment núm. 2, sempre i quan no es retiri el reforç de ciment armat que enmascara el revers, no podrà confirmar-se la seva presència. Del fragment núm. 3 no en podem dir res, i, de la porció que es va recollir, no queden proves que corroborin de nou l'existència d'aquesta capa. De tota manera, és lògic de pensar que s'extenia per tota l'estança. Com a nota a destacar, aquesta primera capa, que constitueix el que podríem anomenar "*arriccio*", presenta en tota la seva superfície marques aliniades en forma de "V" invertida. Aquestes marques, poc profundes i molt espaiades, es van realitzar, segurament, per a facilitar l'adherència del morter de la següent capa.
- b. Una segona capa, de calç i sorra, també de textura no massa diferent a l'anterior, i menys d'1 cm. de gruix. Aquesta capa de pintura s'ha conservat en tots els fragments, tant en els procedents dels estrats de derrumbament com en els adherits a la paret. Aparéix netament separada de la capa anterior, senyal de que, probablement, s'aplicà quan aquella estava seca o gairebé seca.
- c. Finalment, la tercera capa, fina i blanca, de calç, que constitueix el suport de la pel·lícula pictòrica. Pel que fa a la seva composició exacta no podem, de moment, extreure conclusions vàlides. Aparéix, a més, molt ben diferenciada de l'anterior i, a la vegada, fortament adherida.

Contrasta la simplicitat tècnica d'aquesta preparació amb les recomenacions de tratadistes com ara Vitruvi, però això no constitueix una novetat. Vitruvi recomanava aplicar tres capes d'*"arriccio"* per tal de nivellar la paret, i tres més, progressivament, més fines, d'*"intonacco"* aplicades convenientment per sectors, les quals havien de garantir la durabilitat del suport pictòric. Però, per regla general, només s'aplicaven, segons sembla demostrar les troballes arqueològiques, dues o tres capes, ja sigui per raons econòmiques o per a facilitar el treball artesà, així, no és estrany que apareguin en tan mal estat (4).

Pel que fa a l'estilística, veiem com l'esquema decoratiu correspondria a una composició tripartita, semblants a les que coneixem de les últimes obres del segon estil pompejà, o sigui durant el segle I aC, i que hauria estat l'esquema predominant fins a finals de l'Imperi.

Existeixen molts punts comuns entre la decoració de la sala de pintures de can Modolell i les decoracions de canelobre; no només per l'hipotètic esquema tripartit amb franges verticals suposadament decorades, sinó, a més, per la documentada presència de panells emmarcats amb sanefes, que ho derivarien vers el tercer estil pompejà i de les composicions tripartites del quart estil. Així, a Mèrida i a Astorga, on es conserven els

exemples més importants d'Hispania, veiem també grans panells rectangulars emmarcats amb filets i sanefes de desenvolupament geomètric o vegetal, per no esmentar els molts exemples coneguts arreu de l'Imperi. Les sanefes d'aquesta pintura, molt senzilles, són d'un tipus que no té paral·lels coneguts de moment. Donada la simplicitat amb que es va fer aquesta pintura, és possible que aquesta sanefa sigui l'estilització d'algún motiu més complexe, un trenat de dos caps possiblement copiant l'estil dels que comencen a emprar en mosaics blanc i negre cap el canvi d'era, i que continuaran emprant-se fins dates molt tardanes (5).

L'estança o espai núm. 5 només es va poder excavar en una petita part, el traçat del camí de can Segarra que, aleshores, estava en ús va impedir una actuació extensiva, per la qual cosa solsament quedà al descobert la meitat sud de la mateixa. No ha estat fins l'actuació de l'any 1999 portada a terme per Carlos Pla i Víctor Revilla que s'ha evidenciat tota la planta i s'ha vist l'entrada d'accés (Pla, Revilla 2000, p. 228) vers l'espai núm 7. Tot i l'excavació fragmentària que practicàrem a la segona meitat dels anys setanta, el resultat fou força interessant, ja que tocant al sauló, just al dessorra del paviment d'argila, varen apareixer un conjunt de ceràmiques, gairebé senceres, que possiblement formarien part d'un ritual fundacional del qual parlarem més endavant. Com a altres materials trobats en aquest indret, hem d'esmentar, per la seva importància, un anell d'or decorat amb una testa humana gravada i vista de perfil (ref. 50.453; Q-31, nivell IV-b).

Aquesta estança, a l'igual que l'anterior, també presentava decoració pictòrica. Les restes de pintura es conservaven sols en el mur oest de l'estança i en el que, en aquell moment, es pogué copsar del mur nord. Pel que es va veure, la decoració es distribuïa a partir d'un esquema tripartit definit per tres espais rectangulars, aparentment sense decoració, separats per dos quadrats i amb un quadrat inscrit en posició romboïdal a cada un d'ells. Sobre el sòcol, de més o menys 30 cms d'alt, s'hi cospava l'inici de dues franges verticals de les quals sols es conservava l'arrancament i que coincidien amb els quadrats del sòcol, separaven (suposem) tres panells rectangulars, dels quals sols varem poder veure un fragment del central. En aquest panell central es documentà l'angle d'una línia d'emmarcament amb tres punts triangulats al costat extern i una fulla trifoliada a l'interior. Tota la decoració era a base de línies vermelles, amb excepció dels ornaments i la línia d'emmarcament del panell central que eren de color verd. El fons era la mateixa preparació de calç allisada. Pel que fa a l'estilisme, podem dir que, intentar establir paral·lelismes d'estil entre aquesta pintura i altres no ens resulta gens fàcil per la rusticitat de la mateixa. No obstant, l'esquema de figures geomètriques inscrites i els panells del sòcol ens recorda, en certa forma, els esquemes d'imitació de "*crustae*" marmòries d'alguns sòcols de pintures del IV estil pompeïà, o obres menors coetànies, com, per exemple, alguns taulells de "*tabernae*". Coneixem d'Empúries una pintura d'esquema semblant, encara que de nivell tècnic molt superior, la qual Abad Casal classificà per la seva semblança amb les decoracions de canelobres que s'originen a partir del III estil pompeïà i que es desenvolupen paral·lelament amb el IV estil, amb el que, freqüentment, s'hi relacionen i adopten models; també les imitacions de "*crustae*" marmòries apareixen relacionades amb pintures de canelobre. Finalment, pel que fa als panells de la zona mitjana, la presència dels petits detalls vistos fan que

ho poguem comparar amb exemples coetanis al IV estil pompeià.

L'estança núm. 6, es trobava molt malmesa i escapçada pels rebaixos de terra realitzats en el moment de construcció del camí. Creiem que correspondria al lloc en el qual s'hi localitzà la prou coneguda àrula que l'aller *L(ucius) Petreius Victor* dedicà al déu Kautes-Mitra i que ens donà la primera pista sobre la importància excepcional d'aquest jaciment. De Francisco, en la seva obra sobre la religió mitràica a Hispània, ens descriu aquesta peça en els següents termes:

“Pequeño altar levantado en honor del dios C(K)autes, poco después (línea seis), identificado con el propio Mithra. Caso, hasta el momento, único en la península Ibérica ya que los otros exvotos hispanos que honran a uno de los dadóforos, en ventaja Cautes, no son menciones expresas de la identificación de Mithra con sus acompañantes divinos sin embargo, evidente en temas iconográficos del mithreo de Mérida, dadóforo-Mithra como parte de la trilogía.

Del donante, con tria nomina, Lucius Petreius Victor, comerciante o productor de ajos (lectura propuesta para el término aliarius), se sabe que el gentilicio Petrius es conocido en Badajoz y Mérida y, el cognomen Victor típicamente africano propio en Hispania de personas nacidas en estado servil aunque no siempre hay garantías de que estos individuos fuesen africanos-púnicos de nacimiento o ascendencia.

El monumento parece datar de la segunda mitad del siglo II, tiempo en que el mithreo de Mérida irradió en todo su esplendor” (De Francisco 1989, p. 59).

Inicialment l'atribució al déu Kautes va ser controvertida, ja que Sebastià Mariner va considerar la possibilitat que es tractés del déu Kautopates, així com llegir l'expressió “*aliarius*” com jugador daus, amb la qual cosa va interpretar-la com guanyador (*victor*) als daus i que, per això, *L(ucius) Petreius* li dedicava l'ex-vot. Per altra banda, tal com insinua De Francisco, veiem un seguit de coincidències de possible connexió, no sabem fins quin punt poden ser casuals, entre els personatges esmentats en inscripcions de Mèrida i dos ex-vots de can Modolell (l'àrula de *Petreius* i la placa d'*Accius* o *Paccius*), fet que també s'entreveu en el cas de la inscripció de *Barcino* dedicada a Kautes per *L(ucius) Valer(ius) Monteius*.

Resultà força sorprenent la qualitat i quantitat de material exhumat en el nivell IV de l'estança 6, tenint present la poca superfície d'excavació disponible, ja que la major part de la mateixa havia estat destruïda amb la construcció del traçat del camí i que, una part de l'estratigrafia, estava alterada a causa de la tomba T-1 i de la fossa F-1, ambdós d'època medieval. Destaca la troballa de peces de vidre, majoritàriament pertanyent a ungüentaris, la qual cosa feu pensar que podria tractar-se del testimoni material d'algun tipus de ritual (Clariana 1998, pp. 67-76). Així mateix la troballa de varis asos de bronze romans i peces d'aquest mateix metall, com serien l'ex-vot, en una petita “*tabula ansata*”, d'un llibert del procurador de Vespasià (ref. 50.981), una peça de bronze semblant a un àlfil d'un joc d'escacs (6) (ref. 50.085), una fíbula amb aplics d'argent (ref. 50.086) i un fragment de vora d'un possible braser, “*foculus*”, decorat amb oves (ref. 50.082), ens apunten vers la possibilitat d'un petit amagatall (per no dir-ne tresoret).

L'espai núm. 7, no sabem fins a quin punt correspondria amb un àmbit cobert o a l'aire lliure, si més no creiem que seria l'espai de pas des del qual s'accediria a les estances nús. 4 i 5. A l'angle sud-oest s'hi exhumà les restes de la tomba medieval (T-2) amb caixa de lloses i, davant del portal de la sala de pintures (estança 4) apareixia la fossa medieval F-5. Sorpren sobretot la singularitat dels materials trobats formant part de les terres de l'estrat IV (en els dos subquadres 0 que s'indicaren), si bé el sector es trobava força alterat pel rebaix de terres que havia produït un "bulldozer" i pel fet d'estar just al costat del camí. La qualitat dels materials ens fa pensar en la possibilitat d'un ritual com el que trobarem "*in situ*" en el subsòl de l'estança 5, o d'un petit abocador d'escombraries, aspecte aquest darrer que es veuria recolçat per la possibilitat de trobar-se a l'aire lliure. Podem veure una interessant mostra de ceràmiques de parets fines, de producció bètica, itàlica i local (7), així com també ceràmiques comunes com dues gerres, una d'elles forma Vegas 37 i amb grafit (ref. 50.161) i, l'altra, globular i monoansada de la forma Puerta 2.403 (ref. 50.152), una olla africana, de fons estriat, forma Ostia II - 303 (ref. 50.162), un fragment de pàtera de perfil complet de vermell pompeïà (ref. 50.109) amb la marca de terrisser grafitada al seu dessota: "STM" (8), així com una pàtera de sigil.lata sud-gàl·lica forma Drag. 15/17 amb la marca "REGENI(us)" de La Graufesenque. També fou en aquest mateix estrat IV on s'exhumà el prou conegut cap de lleó de bronze (9) (ref. 50.173) i un aplic de bronze que correspondria a un ornament de cavall (10).

Pla i Revilla varen continuar l'excavació en l'àrea de l'antic centre del camí, en la zona situada just a l'est de l'actuació dels anys setanta, arribant a la conclusió que podia tractar-se d'un espai de distribució i, així mateix, pogueren localitzar un mur que discorria en direcció nord-sud, desviant-se lleugerament de l'alineació de les estructures conegudes, en el seu estudi ens expliquem com:

"El último sondeo se realizó en el centro del antiguo camino de Can Segarra. Este sondeo es importante porque afectaba a una zona no excavada hasta el momento y en él se localizaron algunas construcciones que aportan nuevos datos sobre la organización de los espacios de Can Modolell. El elemento más significativo es un muro de unos 5 m de longitud y 0'50 de anchura (Muro 52), con una orientación aproximada noreste-sureste, y una alineación prácticamente paralela a la de los muros 8, 9 y 16. El espacio delimitado por todas estas paredes, con una forma trapezoidal, es de unos 48 m². El trazado del Muro 52 se prolonga hasta la finca vecina (masia Modolell). La obra utiliza piedra granítica de forma y tamaño diversos, ordenada en hiladas regulares mediante la combinación con pequeñas piedras y fragmentos de tegulae y ladrillos. A unos 0'40 m al oeste del muro se sitúa una estructura cuadrangular, de 0'60 m de lado, formada por piedras y fragmentos de ladrillos (Elemento 53); esta obra sirvió posiblemente de basamento.

Al suroeste de las estructuras 52 y 53, en el centro del camino, se localizó una alineación de piedras de gran tamaño y forma irregular, dispuestas verticalmente. Sus dimensiones y posición hacen pensar en una obra de cimentación para un muro. Es posible que se trate de una construcción de cronología romana; de hecho, en la planimetría publicada se aprecia como una pared se prolonga desde el centro del

yacimiento hacia el este (Fig. 4, Pared 11) y su orientación podría corresponder al cierre meridional del muro 52; pero no hay ningún dato estratigráfico para establecer sus relaciones mutuas y, por tanto, ofrecer una cronología relativa.

Corresponde a este conjunto de construcciones una secuencia estratigráfica situada bajo el camino, relativamente bien conservada y que no ha podido ser excavada. Sólo se ha identificado, bajo el nivel superficial, lo que parece un piso de tierra batida que se relacionaría con los niveles de pavimentación más modernos de la habitación septentrional (U.E. 2026 y 2027). La presencia de este pavimento y la alineación de los diversos muros sugieren la existencia de un espacio de distribución, relacionado con la habitación septentrional y con la “Sala de pinturas”, que podría servir para comunicar todo el sector con otras dependencias situadas más hacia el este”. (Pla, Revilla 2002, p. 228-229).

El moment fundacional del jaciment es quelcom difícil de precisar, el grup d'habitacions del camí, objecte de la present comunicació, creiem que serien construïdes en un espai cronològic que podríem situar entre els anys 25 fins al 50 dC a molt estirar. No obstant, a la vista dels materials creiem que no seria desencertat pensar en una datació enquadrada entre els regnats de Tiberi i Claudi. A més, a la problemàtica que tenim de datació d'aquestes estructures, hem d'afegir-hi el fet, que ja s'esmentà en les diferents comunicacions de la Sessió d'Estudis Mataronins, que suposa que s'hagin localitzat elements d'època romana però de cronologia anterior, per la qual cosa també podem, hipotèticament, suposar que hi haurien estructures anteriors a les trobades al peu del camí i que, hores d'ara, resten pendents de ser localitzades i excavades.

Si bé l'estrat V d'aquest sector, en les diferents trinxeres de fonamentació no s'hagi exhumat massa materials amb cronologia precisa, sinó que més aviat són un reflex, residual, de l'etapa ibèrica-tardana ja que l'indret hauria format part del gran camp de sitges que abasta des de la propietat que havia estat del company Rafael Esteban i fins l'extrem sud que es trobaria en la finca de can Lladó – Modolell, no obstant això es varen trobar dos contextes de notòria importància cronològica:

- desmuntatge del mur P-1.
- Ritual fundacional en el subsòl de l'estança 5.
- Desmuntatge del mur P-1:
- A mesura que anava avançant l'excavació ens varem donar compte que un dels murs discorria pel dessota el camí, aleshores l'Ajuntament de Cabrera ens va comunicar que aviat procediria a l'arranjament del vial, per la qual cosa fou necessari procedir a desmuntar la part alta del mur P-1. El parament del mateix era fet a base de pedres unides amb argila, fet que facilità el treball, en el farciment interior del mateix es varen exhumar alguns materials ceràmics sens dubte indicatius

del moment cronològic de la seva construcció, entre els quals hi havia un coll d'àmfora itàlica de la forma Dressel 2-4 (ref. 50.148), fragments de vores de ceràmica comuna, de tradició ibèrica i de cuina, una vora d'àmfora laietana forma Pascual 1, així com un fragment de vora de pàtera de terra sigil.lata, possiblement itàlica, forma similar a la Conspectus 2.1.2.

- Ritual fundacional en el subsòl de l'estança 5:

Així doncs, l'estança núm. 5 (Q-10bis; Sc b), va oferir la sorpresa que, en arribar al final, gairebé tocant al sauló, varen trobades, en un reduït espai, un total de 12 peces, algunes d'elles en molt bon estat de conservació, concretament es tractava de:

1.- Una pàtera de ceràmica sigil.lata itàlica-aretina (ref.: 50.257), de la forma Conspectus 4, amb segell central del terrisser Rasinius, i els segells de Memmius (imprés dues vegades) i de Hiera, datable entre els anys 25-15 aC (Bonamusa, Garí, Clariana 1998, p. 39).

2.- Dos vasets de ceràmica de parets fines, de fabricació bètica, forma Mayet XXXVII, amb decoració de granets de sorra a l'exterior i vernís color taronja de brill metàl.lic (ref.: 50.260-50.261)

3.- Dos vasets de ceràmica gris de la costa catalana, forma Barberà-Nolla-Mata B (ref.: 50.264-50.265).

4.- Dues pàteres també de ceràmica gris de la costa catalana, variants de la forma Barberà-Nolla-Mata A-III (ref.: 50.267-50.268).

5.- Un perfil complert de cassola de vora bífida de fabricació itàlica, forma Ostia II - 306 (ref. 50.259)

6.- Una gerra monoansada, variant de la forma Puerta 2.104 (ref.: 50.263).

7.- Una gerra globular monoansada, forma Puerta 3.116 (ref.: 50.251).

8.- Una gerra de dues anses, variant de la forma Puerta 3.110 (ref.: 50.262).

9.- Tres fragments de possible espasa de ferro amb beina (ref.: 50.266).

Tot aquest conjunt ens demostra que possiblement estem davant d'un ritual fundacional, i que els esmentats objectes haurien estat dipositats/enterrats immediàtament al dessota del paviment de l'estança. No ens ha d'estranyar que consti dins el conjunt una, possible espasa, formant part del ritual màgic, ja que coneixem un paral.lel a Cabrera de Mar mateix, concretament fou trobat sota el paviment d'enllosat del portal de l'entrada sud del poblat ibèric de Burriac (Banús 1994, p. 26). Veiem com aquest conjunt de peces ens dona una cronologia força precisa situable vers els anys 25 - 50 dC.

Conclusions:

A tall de conclusions, hem de dir que, malgrat la precarietat de mitjans amb els quals comptàvem quan varem realitzar l'actuació arqueològica de les estances del camí, els resultats obtinguts, malgrat, així mateix, les moltes alteracions que presentava l'estratigrafia a causa de les fosses medievals, podem arribar a aproximar un seguit de conclusions valuoses pel fa al coneixement de la seva evolució i cronologia, dels materials arqueològics (ceràmiques i metalls, entre altres) i de l'arquitectura del conjunt exhumat.

Així, les estructures Alt-imperials trobades al peu del camí de can Segarra, pel que hem pogut veure, no serien altra cosa que unes dependències auxiliars, construïdes entre els anys 25 i 50 dC, del que creiem fou un gran conjunt arquitectònic de dimensions i superfície encara no determinades. Per la decoració pictòrica que presentaven les estances, així com l'absència de paviments de qualitat i les reduïdes dimensions dels espais, fa pensar que estarien destinades a habitacles del servei domèstic o esclaus. L'actuació portada a terme per Carlos Pla i Víctor Revilla a l'any 1999, ens corrobora plenament les nostres dades, a més, la imbricació de dades de les dues actuacions fa possible una millor interpretació del conjunt d'estances del camí, així un dels detalls que a finals dels anys setanta s'havia detectat, com era el fet que la planta de les construccions s'estrenyia a mida que s'avançava vers el nord, aquest detall també s'aprecia ara en la disposició del mur 52 excavat per Pla i Revilla. L'explicació que s'hi pot donar es que, la planta de l'estructura, s'hauria planificat inicialment a semblança d'un ventall, estrenyent-se pel nord i aixamplant-se pel sud, de forma que arquitectònicament l'obra s'adaptaria a la desigual topografia del terreny.

També cal constatar que, en el jaciment, s'hi veu la presència de materials més antics, la qual cosa fa pressuposar la possible existència, en un altre indret del jaciment, d'estructures romanes amb data anterior a la que aquí hem enregistrat. La presència de fragments de mosaic de "*signinum*" amb tesselles, un fragment de campaniana B amb grafit llatí, la inscripció d'un duumvir (F. Celer) datada a l'època d'August i alguns materials ceràmics com les diferents formes de sigil·lata itàlica, donen peu a aquesta possibilitat.

El moment àlgid del jaciment, sens dubte fou l'època Severa. Les pintures de les estances vistes són d'aquest moment, com també ho és la remodelació arquitectònica que tingué lloc a la zona del Criptopòrtic. Encara que en el sector del camí les troballes ens indiquin que haurien estat unes dependències secundàries, en canvi hi trobem testimonis d'elements que, amb tota seguretat serien vinguts de la zona noble del conjunt, com són el capitell toscà, els fragments de "columna segmentata", fragments d'antefixes, marbres, etc. Tots aquests elements ens parlen d'una monumental construcció que existiria a tocar d'aquest indret. Així mateix, els elements votius i de culte, demostren la gran importància que va tenir el santuari rural dedicat al déu Kautes-Mitra i altres divinitats paganes.

La crisi del segle III dC posaria fi a tot aquest esplendor, l'indret restaria abandonat i saquejat, i no seria fins a la segona meitat avançada del segle V dC o, a molt estirar,

inici del segle VI dC (aproximadament anys 460/470 i 520 dC), que es tornaria a habitar i construir unes noves estructures, terraplenant, expoliant i oblidant les anteriors.

Finalment, no podem deixar d'assenyalar la necessitat de prosseguir en els estudis de recerca i conservació d'aquest jaciment arqueològic, de capdal importància per a l'estudi de la presència de Roma a Catalunya, per a un millor coneixement d'aquella societat tant llunyana i, a la vegada tant propera, així com el coneixement i divulgació del conjunt de la "*facies mobiliar*" i construccions que il·lustren aquella època.

BIBLIOGRAFIA:

ADAM, J.P.: *La construcción romana, materiales y técnicas*. León (Editorial de los Oficios) 1996.

ADÁN, G.E.; CID, R.M.: "Nuevas aportaciones sobre el culto de Mitra en Hispania. La comunidad de San Juan de la Isla (Asturias)". *Memorias de Historia Antigua*, XVIII, pp. 257-297. Oviedo, 1997.

ADÁN, G.E.; CID, R.M.: "Un santuario de Mitra en Asturias". *Revista de Arqueología*, 225, año XXI, 2000, pp. 44 - 53

ADELL, J.A.: *Pla especial de protecció i desenvolupament del conjunt monumental de Can Modolell*. Cabrera de Mar (inèdit) 1997.

AGUAROD, C.: *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Zaragoza 1991.

ALVAR, J.: "El culto de Mithra en Hispania". *Memorias de Historia Antigua*, V, pp. 51-72. Oviedo, 1981

ALVAR, J.: "El misterio de Mitra". *Cristianismo primitivo y religiones místicas*, pp. 499-513. Madrid 1995.

ALVAR, J.: *Los misterios. Religiones orientales en el Imperio Romano*. Barcelona (Crítica) 2001.

ÀLVAREZ, A.: "Los materiales lapídeos en el origen antes del transporte". *Colloque International: Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale* (Barcelona 1988), PACT, núm. 27, pp. 279-289, 1990.

ÀLVAREZ, A.; MAYER, M.: "Materiales lapídeos de origen local utilizados en época romana en la costa sur del litoral catalán". *Unidad y pluralidad en el mundo antiguo. Actas del VI Congreso Español de Estudios Clásicos* (Sevilla 1981), vol. II, pp. 303-310. Madrid (Gredos) 1983.

ÀLVAREZ, A.; MAYER, M.: "Aproximació als materials lapídis decoratius presents al jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme). Estudi volumètric i comparatiu", *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior, Homenatge a Josep Estrada i Garriga*. Barcelona 1998.

ÀLVAREZ, A.; MAYER, M.; RODÀ, I.: "La pedra de Montjuïc i la seva utilització en época romana". *III Congrés d'Història de Barcelona*. pp. 145-152. Barcelona 1993.

ANDREAE, B.; CANCIK, H.; CAVALLO, G.; DE MARTINO, F.; GRILLI, A.; GULLINI, G.: *Princeps Urbium, cultura e vita sociale dell'Italia romana*. Milano 1993.

BANÚS, J.: "La porta meridional del poblat ibèric de Burriac. Noves aportacions a partir de la campanya de 1991". *X Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 23-32. Mataró 1994.

- BARBERÀ, J.; NOLLA, J.M.; MATA, E.: *La ceràmica grisa emporitana*. Barcelona 1993.
- BEAL, J.C.: *Les objets de tabletterie antique du musée archéologique de Nîmes*. Nîmes 1984.
- BECK, R.: "Mithraism since Franz Cumont". *ANRW*, II, 17.4. pp. 2.002-2.115. Berlin-Nova York 1984.
- BECK, R.: "Ritual, myth, doctrine, and initiation in the mysteries of Mithras: new evidence from a cult vessel". *The Journal of Roman Studies*, XC, 2000, pp. 145-180.
- BENDALA, M.: "Las religiones místicas en la España Romana". *La religión romana en Hispania* (Symposio organizado por el Instituto de Arqueología "Rodrigo Caro" del C.S.I.C. del 17 al 19 de diciembre de 1979), pp. 285-299. Madrid (Ministerio de Cultura) 1981.
- BENDALA, M.: "Die orientalischen Religionen Hispaniens in vorrömischer und römischer Zeit". *ANRW*, II, 18.1, pp. 345-408. Berlin-Nova York 1986.
- BISHOP, M.C.: "Cavalry equipment of the Roman army in the first century A.D." *Military Equipment and the Identity of Roman Soldiers* (Ed. J.C. Coulston), pp. 67-195. BAR International Series 394, 1988.
- BONAMUSA, J.: "Els testimonis mitraics iluronosos dins el context de la tarraconense". *Sessió d'Estudis Mataronins*, I, pp. 13-16. Mataró 1984.
- BONAMUSA, J.: "Els mòduls epigrafiats en cursiva de Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)". *Empúries*, núm. 48-50, volum I, pp. 136 - 141. Barcelona, 1986 - 1989.
- BONAMUSA, J.: "El jaciment romano-medieval de Can Modolell". *L'arqueologia a Cabrera de Mar. II - Can Modolell*. Col.leccionable núm. 5 de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar 1994.
- BONAMUSA, J.: "El criptopòrtic de Can Modolell. Cabrera de Mar". *Primeres Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme. Homenatge a Rafael Esteban. Ituro*, 1. Cabrera de Mar 1998.
- BONAMUSA, J.; CERDÀ, J.A.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; MARTÍ, C.; PERA, J.; SOLER, A.: *El jaciment romano-medieval de Can Modolell. Deu anys d'excavacions. Cabrera de Mar - El Maresme*. Secció Arqueològica del Museu de Mataró, opuscle núm. 4. Mataró 1985.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.: "Dades per a l'estudi de l'habitat medieval en el jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar)". *II Jornades d'Història i d'Arqueologia Medieval del Maresme. L'organització de l'espai i models de poblament, octubre 2001*. Mataró (Grup d'Història del Casal) 2003.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; JUHÉ, E.: "Notícia sobre la descoberta del jaciment de Can Modolell: les estances del sector del camí (Cabrera de Mar)". *III Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme* (1 de juliol de 2000), *Ituro*, 3. Cabrera de Mar (en premsa).
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; JUHÉ, E.: "Aportacions a l'estudi del criptopòrtic de Can Modolell (Cabrera de Mar)". *XVII Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 165 – 200. Mataró 2001.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; JUHÉ, E.: "El clos arqueològic de Can Modolell". *Cabrera de Mar Segle XX. Quaderns per a la Memòria*, pp. 1 – 12. Cabrera de Mar (Ajuntament – Fundació Alsina) 2003.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; PERA, J.; SOLER, A.: "El jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar - El Maresme) com a nucli de romanització". Pre-actes de les *Jornades Internacionals d'arqueologia romana, Homenatge a Josep Estrada i Garriga*. Granollers, 1987.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; PERA, J.; SOLER, A.: "El jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar - el Maresme) com a nucli de romanització". *De les estructures indígenes a l'organització provincial*

romana de la Hispània Citerior, Homenatge a Josep Estrada i Garriga. Barcelona 1998.

BONAMUSA, J.; GARÍ, R.I. *et alii*: *Memòria del jaciment romano-medieval de Can Modolell (Cabrera de Mar, el Maresme). Campanyes d'excavació 1977/78*. Inèdita.

BONAMUSA, J.; GARÍ, R.I.; CLARIANA, J.F.: "Notícia sobre l'excavació del sector de la torre semi-circular de Can Modolell (Cabrera de Mar)". *XIV Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 33 - 65. Mataró 1998.

BRAEMER, F.: "L'ornementation des établissements ruraux en gaule et dans les regions limitrophes". *Caesardunum*, XVII, pp. 53 - 74. Tours 1982.

BURJACHS, F.: *Informe de les prospeccions arqueològiques de l'Hort de Can Modolell (Cabrera de Mar. El Maresme)*. 1985. Inèdit.

CASAS, J.; RUÍZ DE ARBULO, J.: "Ritos domésticos y cultos funerarios. Ofrendas de huevos y gallináceas en villas romanas del territorio ampuritano (s. III d.C.)". *Pyrenae*, 28, pp. 211-227. Barcelona 1997.

CLARIANA, J.F.: "El vidre romà de Can Modolell (Cabrera de Mar)". *XIV Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 67 - 76. Mataró 1998.

CLARIANA, J.F.: "Ceràmiques singulars a la vall de Cabrera de Mar". *Segones jornades d'arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme* (4 de juliol de 1998). *Ituro*, 2, pp. 37 - 48. Cabrera de Mar 2000.

CLARIANA, J.F.; JÀRREGA, R.: "Notícia d'unes curioses ceràmiques de procedència xipriota i egípcia, d'època tardo-romana, trobades en el Maresme". *XI Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró 1995.

CLARIANA, J.F.; JÀRREGA, R.: "La fase paleocristiana del jaciment de Can Modolell de Cabrera de Mar". *XII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró 1996.

CLAUSS, M.: *Cultores Mithrae. Die Anhdngerschaft des Mithras-Kultes*. Stuttgart 1992.

CUMONT, F.: *Textes et monuments relatifs aux Mystères de Mithra*. Brusel.les 1896 - 1898.

De FRANCISCO, M.A.: *El culto de Mithra en Hispania*. Granada 1989.

DUVAL, P.M.: *Les dieux de la Gaule*. Paris 1976.

FABRÉ, G.; MAYER, M.; RODÀ, I.: *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea (Epigrafia romana del Maresme)*. Mataró, 1983.

FABRÉ, G.; MAYER, M.; RODÀ, I.: *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)*. Paris 1984.

FABRÉ, G.; MAYER, M.; RODÀ, I.: *Inscriptions romaines de Catalogne. V, suppléments aux volumes I-IV et instrumentum inscriptum*. Paris 2002.

FERNÁNDEZ VEGA, P.A.: *La casa romana*. Madrid 1999.

GARCÍA BELLIDO, A.: "El culto a Mithras en la Península Ibérica". *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CXXII, pp. 283-249. Madrid, 1948.

GARCÍA BELLIDO, A.: "El Mithras Tauroktonos de Cabra (Córdoba)". *Archivo Español de Arqueología*, XXV, pp. 389 i ss. Madrid, 1952.

GARCÍA BELLIDO, A.: *Les religions orientales dans l'Espagne romaine*. Leiden, 1967.

- GARÍ, R.I.: "Sant Joan de Can Modolell". *Catalunya Romànica*, volum XX, p. 451. Barcelona 1992.
- GAYA A.M.; ROMERO, E: "El culto mitraico en Hispania", *Revista de Arqueología*, 13. Madrid 1981
- GODWIN, J.: *Mystery religions in the Ancient World*. Londres, 1991.
- GOMIS, C.: *Geografia General de Catalunya*, volum província de Barcelona, pp. 305 - 306. Barcelona 1908-1918.
- GORDON, R.L...: "Mithraism and Roman society". *Religion*, 2, pp. 29-121, 1972.
- HOYO, J. del: "Nuevo documento metróaco hallado en la provincia de Segovia". *Gerion*, 16, pp. 345 - 382. Madrid 1998
- JÀRREGA, R.: *Poblamiento y economía en la costa Este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV-VI)*. Tesi doctoral publicada en microfites. Barcelona (Universitat Autònoma) 1992.
- JÀRREGA, R.: "L'Antiguitat Tardana al Maresme", *Roma al Maresme. Homenatge a Marià Ribas i Bertran*. Mataró (Grup d'Història del Casal) 1997.
- JÀRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "Aportación al conocimiento de unas estructuras arquitectónicas tardorromanas del yacimiento arqueológico de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona)". *Archivo Español de Arqueología*, núm. 63. Madrid, 1990.
- JÀRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "Ceràmica xipriota i egípcia-B tardo-romana a la comarca del Maresme". *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*. Barcelona 1994.
- JÀRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "El jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme) durant l'Antiguitat tardana. Estudi de les ceràmiques d'importació", *Cypsela*, XI. Girona 1996.
- JÀRREGA, R.; CLARIANA, J.F.: "Noves consideracions sobre els materials arqueològics provinents de la capella de Santa Margarida de Cabrera de Mar", *XVII Sessió d'Estudis Mataronins (28-11-2000)*. Mataró 2001.
- KOPPEL, E.M.; RODÀ, I.: "Escultura decorativa de la zona nororiental del *conventus Tarraconensis*". *II reunió sobre escultura romana a Hispània*. Tarragona, 1996.
- LABORDE, A. de: *Viatge pintoresc i històric. El Principat*. Barcelona (Publicacions de l'Abadia de Montserrat) 1974.
- LAFON, X.: *Villa maritima. Recherches sur les villas littorales de l'Italie romaine*. Roma 2001.
- LESSING, E.; VARONE, A.: *Pompéi*. Paris 1995.
- MACIAS, J.M.: *La ceràmica comuna tardoantigua a Tàrraco. Anàlisi tipològica i històrica (segles V-VII)*. Tarragona 1999.
- MARINER, S.: "Nuevos testimonios de culto mitraico en el litoral de la Tarraconense". *II Congreso Internacional de las Culturas del Mediterráneo Occidental (Barcelona, 1975)*. pp. 79-84. Barcelona, 1978.
- MARINER, S.: "Nuevos testimonios de culto mitraico en el litoral de la Tarraconense". *Quaderns d'Arqueologia i Prehistòria del Maresme*, núm. 8-9, pp. 274 - 276. Mataró, 1979.
- MARTÍ, C.; JUHÉ, E.: "Estudi i restauració d'unes pintures murals romanes del jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)". *Laietània*, núm. 6, pp. 119 - 126. Mataró 1991.

MARTÍ, C.; JUHÉ, E.: "La restauración de los restos de pintura mural de la sala norte del yacimiento de 'Can Modolell', Cabrera de Mar (Barcelona)". *I Coloquio de pintura mural romana en España*, pp. 185 - 189. València 1992.

MAYER, M.: "Sobre tres inscripcions de l'àrea d'Iluro (Mataró)". *Empúries*, 48 - 50, vol. II, pp. 118 - 120. Barcelona 1986 - 1989.

MAYER, M.: "Aproximación al problema de la importación del mármol en la Hispania romana". *Colloque International: Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale* (Barcelona 1988), *PACT*, núm. 27, pp. 265-277, 1990.

MAYER, M.: "Religió i culte. La religiositat romana". *Roma a Catalunya*, pp. 116 - 117. Barcelona (Institut d'Estudis Mediterranis) 1992.

MAYER, M.: "Pròleg" del llibre de J. PONS: *Territori i societat romana a Catalunya*. Ed. 62, Barcelona 1994

MAYER, M.: "La circulación del 'marmor Numidicum' (Chemtou) en Hispania". *12 Convegno di Studi sull'Africa Romana* (Cartago 1994), pp. 837-848. Ozieri 1996.

MAYER, M.: "La promoció social". *Història, Política, Societat i Cultura dels Països catalans*. Vol. I. *Els temps prehistòrics i antics fins al segle V* (dir. B. de Riquer Permanyer), pp. 337-339. Barcelona (Enciclopedia Catalana) 1996.

MAYER, M.: "Tarraco. Una capital abocada a un Imperi". Catàleg de l'exposició *Tarraco porta de Roma*, pp. 32-36. Tarragona (Fundació "La Caixa") 2001.

MAYER, M.; ÀLVAREZ, A.: "Le marbre grec comme indice pour les pièces sculptoriques grecques ou de tradition grecque en Espagne". *XII Congrès International d'Archéologie Classique* (Athènes 1983), pp. 184-190. Atenes 1985.

MAYER, M.; ÀLVAREZ, A.; RODÀ, I.: "La importación del mármol en época romana. El ejemplo de Veintimiglia y su contraposición con el litoral norte de la Tarraconense". *Quaderni Lunensi*, 10-11-12. *Atti del Convegno 'Studi Lunensi e prospettive sull'Occidente romano'* (Lerici 1985), pp. 497-523. Luni 1987.

MAYER, M.; FULLOLA, J.M.; NADAL, J.; RODÀ, I.; SANMARTÍ-GREGO, E.: "Historia de Catalunya 1. De la Prehistòria a la Catalunya romana". *Enciclopedia Interactiva de Consulta*, 2. *Ciencias Sociales* (CDRom). Barcelona (el Periódico, Nech computers, Lectus Vergara) 1998.

MAYER, M.; RODÀ, I.: "Epigrafia" Cabrera de Mar. *Fonaments*, núm. 7. Barcelona 1988.

MAYER, M.; RODÀ, I.: "El comercio del mármol en el Mediterráneo y su reflejo en la ciudad Romana de Sagunt". *Saguntum y el mar*, pp. 37-43. València 1991.

MAYER, M.; RODÀ, I.: "Epigrafia" Maresme. *Fonaments*, núm. 8, pp. 201 - 202. Barcelona 1992.

MAYER, M.; RODÀ, I.: "La societat romana". *Història, Política, Societat i Cultura dels Països catalans*. Vol. I. *Els temps prehistòrics i antics fins al segle V* (dir. B. de Riquer Permanyer), pp. 318-336. Barcelona (Enciclopedia Catalana) 1996.

MAYER, M.; RODÀ, I.: "El marmor Chium o Portasanta en Hispania". *Romanité et cité chrétienne. Mélanges en l'honneur d'Yvette Duval*, pp. 141-149. Paris 2000.

MAYET, F.: *Les céramiques a parois fines dans la Péninsule Ibérique*. Paris 1975.

MONTÓN, J.: *Las ámulas de Tarraco*. Tarragona 1996.

MUÑOZ, J.: "Sacralidad de las aguas en contextos arqueológicos de culto mitraico". *Termalismo antiguo*. I Congreso peninsular (Arnedillo, La Rioja, 3-5 octubre 1996), pp. 169-185. Madrid (Casa de Velázquez) 1997.

OLESTI, O.: *El territori del Maresme en època republicana (s. III- I a.C.)*, pp. 436 - 437. Mataró 1994.

PADILLA, A.: "Algunas notas sobre canteras y mármoles en los siglos III-V". *Gerion*, 17, pp. 497 - 518. Madrid 1999.

PASCUAL, R.: "La religió de Mitra". *L'arqueologia a Cabrera de Mar. II - Can Modolell*. Col.leccionable núm. 5 de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar 1994.

PEREA, S.: "Simbolismo astrológico del cuervo en la tauroctonía mithraica (a propósito de una gema del Museo arqueológico Nacional)". *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, XVII, 1 y 2, pp. 49-58. Madrid 1999.

PLA, C.; REVILLA, V.: "Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)". *Jornades d'Arqueologia 2001* (pre actes). La Garriga 2001, pp. 124 - 126.

PLA, C.; REVILLA, V.: "El santuario romano de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona). Nuevas aportaciones para su interpretación". *Empúries*, 53, pp. 211-239. Barcelona 2002.

PONS, J.: *Territori i societat romana a Catalunya*. Ed. 62, Barcelona 1994

PREVOSTI, M.: *Cronologia i poblament de l'àrea rural d'Iluro*. Mataró 1981.

PREVOSTI, M.: "La villa et l'occupation du sol dans Le Maresme". *Caesardunum*, XVII, pp. 293 - 304. Tours 1982.

PREVOSTI, M.: "15. The establishment of the villa system in the Maresme (Catalonia) and its development in the roman period", *Archaeological Monographs of the British School at Rome*, núm. 2, pp. 135-141. London 1991.

PREVOSTI, M.: "El *mons Iovis* de Mela i el culte solar de Montigalà dins el panorama religiós de l'àrea iberoromana catalana", *Fonaments*, 9, pp. 77-120. Barcelona 1996.

PUERTA, C.: "La ceràmica comuna romana a la costa Laietana". *Laietania*, 12. Mataró 2000.

REVILLA, V.: "Santuarios, élites y comunidades cívicas: consideraciones sobre la religión rural en el *Conventus Tarraconensis*". *Religión y propaganda política en el mundo romano*, pp. 189-226. Barcelona 2002.

RODÀ, I.: "Las dedicatorias a divinidades en la Barcelona Romana". *La religión romana en Hispania* (Simposio organizado por el Instituto de Arqueología "Rodrigo Caro" del C.S.I.C. del 17 al 19 de diciembre de 1979), pp. 121-132. Madrid (Ministerio de Cultura) 1981.

RODÀ, I.: "La escultura romana importada en Hispania Citerior". *Colloque International: Le commerce maritime romain en Méditerranée occidentale* (Barcelona 1988), PACT, núm. 27, pp. 291-312, 1990.

RODÀ, I.: "L'antiguitat". *Art de Catalunya. Ars cataloniae. Escultura antiga i medieval* (dir. X. Barral), pp. 10-92. Barcelona (Ed. L'Isard S.L.) 1997.

RODÀ, I.: "La explotación de las canteras en Hispania". *Hispania. El legado de Roma*, pp. 123-131. Zaragoza 1999.

RODÀ, I.: "Introducció: Tarraco, porta de Roma". Catàleg de l'exposició *Tarraco porta de Roma*, pp. 13-18.

Tarragona (Fundació "La Caixa") 2001.

RODÀ, I.: "Els marbres de Carranque". *Carranque. Splendor de la Hispània de Teodosi*, pp. 97-104. Barcelona 2001.

S.A.M.M. (=Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró): "Cabrera de Mar i la seva albada històrica a la llum de les troballes arqueològiques de Can Modolell", *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia*, núm. 3, pp. 55 - 56. Mataró 1977.

S.A.M.M.: "El jaciment arqueològic, de Can Modolell (Cabrera de Mar)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Maresme*, núm. 4, pp. 93 - 98. Mataró 1978.

S.A.M.M.: "Can Modolell (Cabrera de Mar)". *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, pp. 301 - 304. Barcelona 1982.

SCHWARTZ, M: "Cautes and Cautopates, the Mithraic Torchbearers". *Mithraic Studies*. Manchester 1975.

TURCAN, R.A.: *Mithra et le mithriacisme*. Paris 1981.

TURCAN, R.A.: *Les cultes orientaux dans le monde romain*. Paris 1989.

ULANSEY, D.: *The Origins of the Mithraic Mysteries. Cosmology and Salvation in the Ancient World*. Nova York, 1989.

VAZQUEZ, A.M.: "Consideraciones estadísticas sobre la religión romana en Hispania". *La religión romana en Hispania*, (Symposio organizado por el Instituto de Arqueología "Rodrigo Caro" del C.S.I.C. del 17 al 19 de diciembre de 1979), pp. 167-176. Madrid 1981.

VÁZQUEZ, A.M.; MUÑOZ GARCÍA-VASO, J.; POYATO, C.: "Serpientes y Attis en una lápida sepulcral extremeña", *Homenaje a Hermanfrid Schubart*, 1995.

VILA, G.: "Un forn d'època romana de Can Modolell. Intervenció arqueològica d'urgència". *L'arqueologia a Cabrera de Mar. II - Can Modolell*. Col.leccionable núm. 5 de la Fundació Burriac. Cabrera de Mar, 1994.

NOTES:

1.- La present comunicació, bàsicament és una ampliació i posta al dia, de la que varem presentar, en ocasió de les "III Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme" que tingueren lloc a Cabrera de Mar el dia 1 de juliol de 2000, amb el títol: "Notícia sobre la descoberta del jaciment de can Modolell: les estances del sector del camí (Cabrera de Mar)".

2.- La datació de l'abandó l'hem pogut constatar, bàsicament, mitjançant la troballa de monedes i ceràmiques en aquest estrat. D'entre aquests materials destaquem la presència d'una moneda de bronze de Tètric (l'últim emperador de la Gàl.lia), datada entre els anys 268 i 273, trobada al dessota l'estrat de teulada caiguda (quadre 27, nivell IV-b, ref.: 50.424).

3.- Un càlcul aproximat i hipotètic, aplicant les fórmules de proporció de l'arquitecte-tratadista romà Vitruvi, dona, per a una habitació d'aquest tamany, una alçada aproximada de 3'7 m., el que donaria per a cada mur superfícies de 14'8 m² (P-1), 12'6 m² (P-5), 13'32 m² (P-7), 13'87m² (P-8), això seria un total aproximat de 55 m² de superfície pintada, excloent la hipotètica volta, o cel-ras, que cobriria l'estança, la qual també creiem aniria pintada.

4.- Assenyalem que la pobresa de mitjans d'aquestes pintures ens allunya dels exemples de principis de l'Imperi, on fins i tot els exemples de províncies solen estar molt més ben elaborats. Les capes de preparació, per poques que siguin, solen ser mes groixudes i estar molt més ben disposades. Només a partir de mitjans del segle II de la nostra era comença a decaure la tècnica i començem a trobar exemples tant rústics com el nostre).

5.- Els motius de punts i cercles en els angles son relativament freqüents a Hispània, així tenim restes a Santa Coloma de Somoza (Lleó) i a Càstulo, on apareixen punts diagonals en línia, el primer, dels segles I o II de l'Imperi, el segon, sense contexte; però el conjunt que ofereix més varietat i els parel.lelismes més notables és el que es pot estudiar en les pintures conservades a les cases de Mèrida, allà veiem punts diagonals en angles combinats de vegades amb petits detalls florals, com és el cas d'algunes pintures de la Casa del Mitreu, destacant, en especial, aquelles de l'habitació del Mosaic Còsmic i en algunes de les pintures del peristil. Detalls similars apareixen també en les sales de pintures de la Casa de l'Amfiteatre.

El conjunt de pintures de la Casa del Mitreu, es situa cronològicament, segons García Sandoval i Abad Casal, entre la segona meitat del segle I i la primera meitat del segle II de la nostra era; afegim, a més, que algunes d'elles són pintures de canelobre i la resta presenten certa similitud compositiva amb les mateixes. De fet, i repassant la bibliografia que hi ha sobre pintura mural romana, veiem que els esquemes de canelobres són el principal tipus de decoració fora d'Itàlia a partir del canvi d'era, època en que s'originen, imposant-se a la mateixa Itàlia sobretot a partir del segle II de la nostra era.

6.- Podem comparar aquest element amb l'apèndix, o agafador superior, que apareix en un tinter, "*teche per inchiostro*", que es conserva al Museu Arqueològic de Nàpols; veure Andreae "*et alii*", 1993, p. 182, núm. 220.

7.- De l'inventari destaquem el següent detall:

Ref.: 50.111, vas de dues anses, de producció bètica, forma Mayet XXXVII, amb decoració reticulada de "*losanges*".

Ref.: 50.112, fragment de vora amb decoració de granets de sorra, de producció bètica, forma Mayet XXXVII.

Ref.: 50.113, fragment de vora de clofolla d'ou, de producció gaditana, forma Mayet XXXIV.

Ref.: 50.114, fragment de vora amb decoració de línies ondulades fetes amb pinta, producció catalana, forma Puerta IX / López Mullor LIV.

Ref.: 50.116, fragment de paret amb decoració de barbotina, de producció itàlica, forma Mayet XIX.

Ref.: 50.118, gerreta monoansada, amb decoració de barbotina, possiblement de fabricació itàlica, de la qual López-Mullor localitzà un paral·lel formal a *Barcino*.

8.- La interpretació, o lectura de la marca, creiem que correspondria al terrisser *S(ocra)T(es) M(arius)*, segons deduïm dels exemples d'Aguarod 1991, p. 75 (forma 6 Luni 5).

9.- El podem comparar amb els apèndix que apareixen, en funció de nanses, en alguns brasers, "*foculus*". Originalment portaria un anell a la boca (veure Andreae "*et alii*", 1993).

10.- Veure Bishop 1988, p. 149, fig. 46, "*type sketches for pendants, types 6-8e*". Es coneixen exemples a Aislingen, Baden, Bern, Besançon, Bregenz, Chichester, Colchester, Harlow, Hod Hill, Hofheim, Hüfingen, London, Longthorpe, Luxeuil, Mainz, Neuss, Oberstimm, Carranque, així com a Burriac i a *Iluro*.